

مسجد آنان^۱ دانسته‌اند. از این رو این چاه را با نام بنی خطمه^۲ نیز می‌شناسند.

به گزارشی، پیامبر ﷺ، پس از نماز در مسجد بنی خطمه^۳ یا در منزل یکی از آنان^۴، از آب چاه آنان تجدید وضو کرد و آب چاه با وضوی آن حضرت متبرک شد.^۴ برخی، با استناد به روایتی، آورده‌اند که یکی از مرکب‌های پیامبر ﷺ، پس از رحلت آن حضرت، خود را به درون این چاه انداخت.^۵ سمهودی (م. ۹۱۱ ق.) از نامشخص بودن مکان این چاه، در عصر خود، یاد کرده است.^۶

◀ منابع

بحار الانوار الجامعة لدرر اخبار الائمة الاطهار: محمد باقر المجلسی (۱۰۳۷-۱۱۱۰ ق.)، تصحیح محمدباقر بهبودی و سید ابراهیم میانجی و سید محمدمهدی موسوی خرسان، بیروت، دار احیاء التراث العربی و مؤسسة الوفاء، ۱۴۰۳ ق؛ تاریخ المدینة المنورة: عمر بن شبه النمیری (م. ۲۶۲ ق.)، به کوشش فهیم محمد شلتوت، قم، دار الفکر،

۱. تاریخ معالم المدینة، ص ۲۷۵.

۲. تاریخ المدینة، ج ۱، ص ۱۶۱؛ الکافی، ج ۱، ص ۲۳۷؛ وفاء الوفاء، ج ۱، ص ۱۵۷.

۳. فرهنگ اعلام جغرافیایی، ص ۳۶۶.

۴. تاریخ المدینة، ج ۱، ص ۱۶۱؛ وفاء الوفاء، ج ۳، ص ۱۳۶؛

سیل الهدی، ج ۷، ص ۲۲۷.

۵. الکافی، ج ۱، ص ۲۳۷؛ بحار الانوار، ج ۱۷، ص ۴۰۴.

۶. وفاء الوفاء، ج ۳، ص ۱۳۶.

۱۴۱۰ ق؛ تاریخ المعالم المدینة المنورة قديماً و حديثاً، احمد بن ياسين خياري، رياض، مكتبة الملك فهد، ۱۴۱۹ ق؛ سبل الهدى و الرشاد فى سيرة خير العباد: محمد بن يوسف الشمس الشامي (م. ۹۴۲ ق.)، به كوشش عادل احمد عبدالموجود و على محمد معوض، بيروت، دار الكتب العلمية، ۱۴۱۴ ق؛ فرهنگ اعلام جغرافیایی - تاریخی در حدیث و سیره نبوی: محمد محمد حسن شراب، ترجمه شیخی، تهران، مشعر، ۱۳۸۶ ش؛ الکافی: محمد بن یعقوب کلینی (م. ۳۲۹ ق.)، به كوشش علی‌اکبر غفاری، تهران، دار الكتب الاسلامیه، ۱۳۷۵ ش؛ المعالم الاثيرة: محمد محمد حسن شراب، بيروت، دار القلم، ۱۴۱۱ ق؛ موسوعة مرآة الحرمين الشريفين: ايوب صبري باشا (م. ۱۲۹۰ ق.)، القاهرة، دار الأفاق العربية، ۱۴۲۴ ق؛ وفاء الوفاء باخبار دارالمصطفى: علی بن عبدالله السمهودی (م. ۹۱۱ ق.)، به كوشش محمد محی‌الدین عبدالحمید، بيروت، دار الكتب العلمية، ۲۰۰۶ م.

منصور رمضانخانی

چاه ذروان: از چاه‌های مورد استفاده

پیامبر ﷺ در مدینه

چاه ذروان از چاه‌های مدینه و متعلق به تیره خزرجی بنی زریق بود. این چاه در جنوب مسجدالنبی^۷ قرار داشت. برخی از معاصران،

۷. نک: بهجة النفوس، ج ۱، ص ۵۸۹؛ تاریخ مکه المشرفة، ج ۱،

ص ۳۰۶؛ وفاء الوفاء، ج ۱، ص ۱۶۳.

خواهران او، با گره زدن چندتار موی پیامبر ﷺ و قرار دادن آن در غلاف شکوفه خرما پیامبر ﷺ را طلسم کرده و این طلسم را زیر سنگی از چاه ذروان جاسازی کردند. پیامبر ﷺ پس از آن که از سوی خداوند از طلسم، و مکان آن، آگاهی یافت جُبیر بن ایاس از بنی زریق و به نقلی قیس بن مُحصن یا علی بن ابی طالب را به همراه عمار و زبیر مأمور کرد تا طلسم را از چاه بیرون آورند. پس از آن پیامبر ﷺ با قرائت آیات سوره‌های معوذتین، یک به یک، گره‌های طلسم را باز کردند. به نقل ابن سعد، در پی این حادثه، حارث بن قیس دهانه چاه را تخریب کرد.^{۱۰} برخی مفسران از نزول معوذتین در این حادثه یاد کرده‌اند.^{۱۱} این در حالی است که برخی، از جمله ابن عباس، این سوره‌ها را از سور مکی قرآن دانسته‌اند.^{۱۲}

در حالی که منابع حدیثی اهل سنت، روایات خود را از ابن عباس و عایشه نقل کرده‌اند، برخی منابع شیعی^{۱۳}، با تضعیف

از احتمال قرار داشتن این چاه در اطراف بقیع^۱، سخن گفته‌اند.^۱ اروان^۲، ذی (ذو) اروان^۳ و کملی^۴ از دیگر نام‌های مشهور این چاه است. ابن حجر، ذروان را نام تغییر شکل یافته ذی‌اروان دانسته که به سبب کثرت استعمال دگرگون شده است.^۵ برخی ذروان را نام محله بنی زریق دانسته‌اند که این چاه بدان نامگذاری شد.^۶

گزارش‌ها از نوشیدن پیامبر ﷺ از آب این چاه حکایت دارند.^۷ وجود روایاتی در منابع حدیثی^۸ و برخی کتب تاریخی^۹ که از جادو شدن پیامبر ﷺ در مدینه و جاسازی طلسم در این چاه حکایت دارند، بر شهرت چاه افزوده است. بر اساس این گزارش لبید بن اعصم، از هم‌پیمانان یهودی بنی زریق و به نقلی

۱. معالم الانبیه، ص ۴۲.

۲. معجم البلدان، ج ۱، ص ۱۶۲.

۳. الاماکن، ص ۱۰۴؛ معجم البلدان، ج ۳، ص ۵؛ مراد الاطلاع، ج ۲، ص ۵۸۵-۵۸۶.

۴. معجم البلدان، ج ۴، ص ۴۸۰؛ آثار البلاد، ص ۱۰۹؛ مراد الاطلاع، ج ۳، ص ۱۱۷۸.

۵. فتح الباری، ج ۱۰، ص ۱۹۵؛ وفاء الوفاء، ج ۴، ص ۱۹؛ تاریخ معالم المدینه، ص ۲۶۹.

۶. تاریخ معالم المدینه، ص ۲۶۹.

۷. الطبقات، ج ۲، ص ۱۹۶-۱۹۸.

۸. مسند الامام احمد بن حنبل، ج ۶، ص ۶۳؛ صحیح مسلم، ج ۷، ص ۱۴؛ صحیح البخاری، ج ۴، ص ۹۰.

۹. الطبقات، ج ۲، ص ۱۹۶-۱۹۸.

۱۰. الطبقات، ج ۲، ص ۱۹۸.

۱۱. اسباب النزول، ص ۵۰۲؛ تفسیر سمعانی، ج ۱، ص ۱۱۶؛

تفسیر الثعلبی، ج ۱۰، ص ۳۲۸.

۱۲. تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۴۹؛ التبیان، ج ۱۰، ص ۴۳۲؛

مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۴۹۱.

۱۳. التبیان، ج ۱، ص ۳۸۲؛ مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۴۹۲؛

نک: موسوعة التاريخ الاسلامی، ج ۱، ص ۴۷۴.

راویان احادیثِ سحر، از پذیرش این روایات خودداری کرده و از آن جا که این گونه طلسم را مخل عقل می دانند، این حادثه را متناقض با برخی آیات قرآن که منکر مسحورشدن پیامبر ﷺ است، (اسراء/ ۱۷، ۴۷) می دانند. از میان فرق اسلامی، معتزله نیز داستان طلسم پیامبر ﷺ را غیر واقعی دانسته اند.^۱

◀ منابع

آثار البلاد و اخبار العباد: زکریا بن محمد القزوينی (م. ۶۸۲ق.)، بیروت، دار صادر، ۱۹۹۸م؛ اسباب النزول: علی بن احمد الواحدي (م. ۴۶۸ق.)، به کوشش کمال بسیونی زغلول، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۱ق؛ بهجة النفوس و الاسرار: عبدالله المرجانی (م. ۶۹۹ق.)، به کوشش محمد عبدالوهاب، بیروت، دار الغرب الاسلامی، ۲۰۰۲م؛ تاریخ مکه المشرفة: محمد بن الضیاء (م. ۸۵۴ق.)، به کوشش العدوی، مکه، مکتبة التجارية مصطفى احمد الباز، ۱۴۱۶ق؛ التبیان فی تفسیر القرآن: محمد بن حسن الطوسی (۳۸۵-۴۶۰ق.)، به کوشش احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۹۶۳م؛ تفسیر القمی: علی بن ابراهیم قمی (م. ۳۰۷ق.)، به کوشش سید طیب موسوی جزائری، قم، دار الکتب، ۱۴۰۴ق؛ التفسیر الکبیر: محمد بن عمر الفخر الرازی (م. ۶۰۶ق.)، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۱۵ق؛ تفسیر الثعلبی (الکشف و البیان): احمد بن محمد الثعلبی (م. ۴۲۷ق.)، به کوشش

محمد بن عاشور و نظیر الساعدی، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۲۲ق؛ صحیح البخاری: محمد بن اسماعیل البخاری (م. ۲۵۶ق.)، به کوشش عبدالعزیز بن عبدالله بن باز، بیروت، دار الفکر، ۱۴۰۱ق؛ صحیح مسلم: مسلم بن حجاج نیشابوری (۲۰۶-۲۶۱ق.)، تصحیح محمد فؤاد عبدالباقی، بیروت، دار الفکر، ۱۴۱۹ق؛ الطبقات الکبری: محمد بن سعد (م. ۲۳۰ق.)، بیروت، دار الصادر، ۱۴۰۹ق؛ فتح الباری شرح صحیح الامام ابی عبدالله محمد بن اسماعیل البخاری: ابن حجر العسقلانی (۷۷۳-۸۵۲ق.)، شرح عبدالعزیز بن عبدالله بن باز، تحقیق محمد فؤاد عبدالباقی و محب الدین خطیب، بیروت، دار المعرفة، بی تا؛ مجمع البیان فی تفسیر القرآن: الفضل بن الحسن الطبرسی (۴۶۸-۵۴۸ق.)، به کوشش گروهی از علما، بیروت، مؤسسه الاعلمی، ۱۴۱۵ق؛ مراد الاطلاع علی اسماء الامکنه و البقاع: و هو مختصر معجم البلدان لیاقوت: صفی الدین عبدالمومن بن عبدالحق (م. ۷۳۹ق.)، به کوشش علی محمد البجاوی، بیروت، دار الجیل، ۱۴۱۲ق؛ مسند الامام احمد بن حنبل: احمد بن حنبل (م. ۲۴۱ق.)، بیروت، دار الصادر، بی تا؛ المعالم الاثیره: محمد محمد حسن شراب، بیروت، دار القلم، ۱۴۱۱ق؛ معجم البلدان: یاقوت بن عبدالله الحموی (م. ۶۲۶ق.)، بیروت، دار صادر، ۱۹۹۵م؛ موسوعة التاریخ الاسلامی: محمد هادی یوسفی غروی، قم، مجمع الفکر الاسلامی، ۱۴۱۷ق؛ وفاء الوفاء باخبار دارالمصطفی: علی بن عبدالله السمهودی (م. ۹۱۱ق.)، به کوشش محمد محیی الدین عبدالحمید، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۲۰۰۶م. منصور رمضانخانی

۱. التفسیر الکبیر، ج ۳۲، ص ۳۶۸-۳۶۹.